

Palmemordet, Estonias förlisning, mordet på Anna Lindh, tsunamikatastrofen ...

Vad gör en händelse till ett nationellt trauma?

Sverige har de senaste decennierna genomlidit ett antal händelser som utvecklats till »nationella trauman«. Händelsens omfattning, om den kommer totalt oväntat, dess symbolvärde, massmediernas agerande och om många barn är inblandade bidrar till om en händelse får karaktären nationellt trauma. Dessa aspekter måste vägas in i samhällets samlade kris- och katastrofberedskap.

Vilka faktorer bidrar till att en händelse får en nationell genomslagskraft och utvecklas till vad man skulle kunna benämna ett »nationellt trauma«?

För det första kan det röra sig om ett stort antal drabbade, som kommer från olika delar av landet. Många i befolkningen kommer att vara direkt eller indirekt drabbade genom släkt och vänner – eller i andra led. Men det kan också vara en »förstagångshändelse« – något helt oväntat eller oförutsett och därmed något som man inte har den minsta psykologiska beredskap att handskas med. Dvs konventionella coping-strategier kan inte användas. Att vara helt oförberedd innebär också en ökad psykisk sårbarhet. Det finns flera exempel på situationer inför vilka den mentala inställningen har varit att »sådant händer inte här«.

En annan viktig faktor är hur massmedierna, och då kanske speciellt TV-kanalerna, förmedlar informationen och genom den skapade grävande journalistiken presenterar olika förklaringsmodeller och utser särskilda syndabockar.

Ytterligare en orsak kan vara händelsens symbolvärde. När en offentlig person i riksledande ställning (t ex en medlem av regeringen) blivit mördad, kan detta symboliskt komma alltför nära det fantiserade fadermordet (revolten mot överhetens auktoritet).

En händelse när många barn drabbas får en särskild genomslagskraft, som ibland har en nationell påverkan.

NÅGRA EXEMPEL FRÅN DE SENASTE DECENNIERNA

Gisslandrama: Norrmalmstorg, 1973

Detta flera dygn utdragna gisslandrama i banklokalerna vid Norrmalmstorg var det första i modern tid i Sverige och bevakades intensivt av medierna. Även om ingen människa fick allvarliga eller bestående kroppsliga skador, utgjorde gisslantagningen en ny hotsituation – något som man inte hade förberedelse för att möta. Gisslanoffrets psykologiska reaktioner under pågående hotsituation blev också en ny erfarenhet. Internationellt kallas detta reaktionsmönster »Stockholmsyndromet«.

Mordet på Olof Palme, 1986

De flesta vuxna svenskar minns fortfarande efter nästan 20 år vad de gjorde eller var de var, när nyheten om mordet lästes upp i radio och TV. Genomslagskraften var maximal. Mord på en statsminister var en »omöjlighet« i det säkra Sverige. Den symboliska innebörden var också som redan antytts mångfasetterad. Detta förstärks om man har ambivalenta känslor gentemot offret. Att man inte kunnat säkerställa vem som var gärnings-

mannen har också medfört att den svenska tryggheten kommit att ifrågasättas av många.

Bussolyckan i Måbödaltunneln 1988

Den 15 augusti inträffade denna olycka med en chartrad buss från Kista med 12-åriga skolbarn på resa mot Shetlandsöarna. I början av en lång vägtunnel, 18 mil öster om Bergen, upphörde bussens bromsar att fungera. För att bussen efter tunneln inte skulle stört nedför ett stup, försökte bussföraren minska hastigheten genom att styra in mot bergväggen. Vid den kraftiga kollisionen mot tunnelmynningens betongfundament omkom tolv av barnen samt fyra av föräldrarna, inklusive bussföraren. Den första tidens omhändertagande organiserades av sjukvården i Bergen – mycket med stöd av erfarenheterna från Leksand och Falun. Man lade stor vikt vid möjligheten för tillresta anhöriga att ta ett personligt farväl av de döda vid enskilda visningar under värdiga former, vilket hade stor betydelse för de drabbade familjerna.

Estoniakatastrofen, 1994

Den enskilda olycka i Sverige under 1900-talets senare hälft som kanske haft det starkaste inflytandet på många grupper drabbade – och myndigheter på olika nivåer – torde vara Estoniakatastrofen den 28 september 1994. Det var en händelse som dittills hade varit helt »otänkbar«. Det visade sig också att

många svenskar blev direkt och indirekt drabbade till följd av att omkomna och överlevande kom från skilda delar av landet och hade utbredda sociala kontaktnät.

Vid efterarbetet framkom behovet av en nationell samordning, kunskaps- och erfarenhetsförmedling vid en katastrof av detta slag, som drabbar många människor inom ett geo-

»De flesta vuxna svenskar minns fortfarande efter nästan 20 år vad de gjorde eller var de var, när nyheten om mordet lästes upp i radio och TV. Genomslagskraften var maximal. Mord på en statsminister var en 'omöjlighet' i det säkra Sverige.«

TOM LUNDIN

docent i katastrofpsykiatri, Kunskapscentrum för katastrofpsykiatri, Uppsala universitet
tom.lundin@akademiska.se

Tre händelser som påverkat även dem som inte själva var berörda:

Terroristattacken mot World Trade Center, New York.

Estonias förlisning.

Tsunamikatastrofen i Sydostasien – här en ut-raderad by i Aceh, Indonesien.

grafiskt stort område – och där olyckans karaktär är sådan att den får ett nationellt gensvar. Vid denna olycka omkom 579 människor från skilda delar av Sverige, dessutom 256 personer från andra länder, varav de flesta från Estland. Totalt överlevde 137 personer, 53 var bosatta i Sverige.

Attacken mot World Trade Center, 2001

När de fyra nästan simultana terror-attackerna mot tre mål i USA inträffade den 9 september 2001 kom den internationella terrorismen att bli omöjlig att förneka. Genom TVs nästan obegränsade upprepande av bildsekvenserna när flygplanen åker rakt in i skyskraporna blev det ofattbara successivt verklighet även för människor långt borta från händelsernas centrum. Även om endast ett fåtal svenskar blev direkt drabbade, medförde attentatet mot World Trade Center en paradigmatiskt förändrad uppfattning av omvärlden för de flesta svenskar. Detta kan sägas utgöra en särskild form av nationell traumatisering.

Mordet på Anna Lindh, 2003

Det andra ministermordet i Sverige i modern tid inträffade precis två år efter terrorattacken mot World Trade Center och 16 år efter mordet på Olof Palme. Vad som tidigare visats vara en möjlighet också i Sverige kom genom mordet på Anna Lindh att bekräftas. Det nya mordet utvecklades i minst lika hög grad till en nationellt traumatiserande händelse som det på Olof Palme.

I detta fall dominerar emellertid situationen av det som brukar kallas nationell sorg eller landssorg. Denna landsomfattande såväl påverkan som

manifestation har en särskilt intensiv inverkan. För den enskilde medborgaren kan det också utvecklas en psykologisk sammanblandning mellan den »offentliga» sorgen och den privata sorgen efter någon betydelsefull närstående.

Tsunamikatastrofen, 2004

Ett helt nytt katastrofscenari aktualiserades i och med svåra flodvågskatastrofen i Sydostasien den 26 december 2004. Många tusen svenskar befann sig i den del av Thailand som utsattes för tsunamivågen. De blev totalt överrumplade av en till synes osannolik naturkraft, som utsatte dem för ett starkt och överhängande livshot, mänsklig och materiell förstörelse och personliga förluster.

Förutom det osannolika i att på detta sätt drabbas i det »svenska semesterparadis», inträffade katastrofen geografiskt mycket långt bort från hemlandet, det personliga sociala nätverket och välkända möjligheter till räddningsinsatser och psykosocialt stöd.

Många barnfamiljer drabbades, och det var inte ovanligt att mycket små barn omkom – och kanske inte ens påträffades. Att som småbarnsförälder utsättas för detta överhängande livshot, kanske med egna kroppsliga skador, förlora ett av sina barn, men lyckas rädda det andra kommer att medföra en psykologisk paradox. Hur skall man samtidigt kunna glädja sig åt överlevnad och sörja den förlorade?

En katastrof med nationell genomslagskraft ställer också mycket stora krav på myndigheternas sätt att agera och ta ansvar för insatser på olika nivåer. De mest uttalade kraven och förväntningarna fokuseras på landets regering.

Sammanfattning

- Med de refererade händelserna illustreras att det nationella traumat är mångfasetterat såväl vad beträffar orsaker som utveckling av reaktionsmönster och påverkan på olika samhällsfunktioner.
- När det inte är frågan om en massskadesituation kommer händelsens symbolvärde att vara det som kan styra utvecklingen mot en nationell traumatisering.
- Det fullständigt oväntade och oförberedda, då sedvanliga coping-strategier ej kan nyttjas, medför också en risk för nationell påverkan.
- En annan viktig faktor torde vara skuldproblematiken. Om en händelse direkt leder till eller aktiverar en latent skuldproblematik kan en »nationell påverkan» ligga nära till hands. Detta gäller naturligtvis särskilt när många barn har drabbats och när våra säkerhetsrutiner visat sig vara otillräckliga.
- Det är således empirin i första hand som är vägledande för oss för att förstå när en händelse kan riskera att utvecklas till ett nationellt trauma.
- Det nationella traumat kommer alltid att medföra konsekvenser för den framtida beredskapen, såväl psykologiskt som sociologiskt och politiskt.
- Oftast är det inte förrän i efterhand som man kan notera att en händelse har lett fram till ett paradigmskifte.
- Det är viktigt att väga in dessa aspekter i samhällets samlade kris- och katastrofberedskap.

■ *Potentiella bindningar eller jävsförhållanden: Inga uppgivna.*